

*Пахнік Кароль,**доктор наук правних,**ад'юнкт кафедри адміністрації та публічного управління**Природничо-гуманітарного університету в Седльце (Республіка Польща)*

## ВИМАГАННЯ ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОЇ ПАТОЛОГІЇ В ПОЛЬСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

**Анотація.** У статті проаналізовано вимогання як один із видів соціальних патологій. На підставі аналізу праць представників польської юридичної науки здійснено спробу охарактеризувати об'єкт кримінально-правової охорони під час вимагання, мету вимагання, а також способи його вчинення. Зокрема, автор стверджує, що в ситуації вимагання об'єкт охорони має подвійний характер. При цьому головним об'єктом злочинного посягання, а отже і головним об'єктом правової охорони є власність.

Серед способів вчинення вимагання відповідно до законодавства про кримінальну відповідальність Республіки Польща автор, в першу чергу, виділяє насильство, під яким слід розуміти вплив на особу, жертву вимагання, який унеможливує чи долає опір жертви, і повинен або не допустити появу її вільного рішення чи реалізацію цього рішення, або шляхом тиску на мотиваційні процеси жертви, спрямувати її рішення в бажаному для себе напрямку.

Другим способом вчинення вимагання є погроза, під якою слід розуміти обіцянку, а у випадку невиконання бажання – заподіяти шкоду майну за допомогою швидкого та інтенсивного насильства, яке повинно призвести до знищення, пошкодження майна чи позбавлення володіння ним. Також автор пропонує розмежувати усі способи вчинення вимагання на анонімні і безпосередні. Анонімним є вимагання, під час якого, перш за все, злочинець вимагає викупу, а інформацію про свої вимоги передає за допомогою пошти, телефону чи іншим безконтактним способом. Під час безпосереднього способу, як правило, вимагається безпосередній контакт злочинця та жертви. Щодо мети вимагання, то вона полягає в отриманні майнової вигоди.

**Ключові слова:** вимагання, соціальні патології, Республіка Польща, власність, насильство, погроза, примус

**Постановка проблеми.** Важливою складовою громадської безпеки є відчуття кожним членом суспільства відсутності будь-яких загроз та небезпек. Разом з тим, можна констатувати стрімке зростання та розвиток злочинності, при чому не тільки в окремих державах, але й на міжнародному рівні. У світі злочинці покращують свій «професійний» рівень та намагаються вчиняти злочини, які можна вважати майже «ідеальними». Найбільш поширеними загрозами є злочини, викликані різного роду суспільними патологіями, з поміж яких можна назвати: алкоголізм, наркоманію, проституцію, насильство, суїцидальну поведінку або навіть злочини, за які несуть відповідальність організовані та терористичні групи.

Для гарантування безпеки особі, а також для підвищення комфорту життя було створено цілу низку різноманітних інституцій, котрі повинні забезпечити дотримання прав та законних інтересів громадян, що стало проявом реалізації обов'язків, взятих на себе державою. Зокрема, ст. 5 Конституції Республіки

Польща передбачає, що саме держава «охороняє незалежність та непорушність своєї території, гарантує права та свободи людини і громадянина, а також безпеку громадян, охороняє національну спадщину та забезпечує охорону навколишнього природного середовища, керуючись принципами збалансованого розвитку» [1].

Безпосередніми та одними з найбільш небезпечних загроз для громадської безпеки є різного роду суспільні патології. Беручи до уваги те, наскільки широкою та різноплановою є проблематика суспільних патологій, до цього часу так і не вдалося сформулювати принципи загальної наукової теорії в цій сфері [2, с. 31].

Згідно з позицією В. Оконя, з однієї сторони, суспільна патологія є наукою про причини і прояви, а також про способи подолання такого типу поведінки як злочинність, наркоманія, алкоголізм тощо, а з іншої сторони, суспільна патологія є «тим різновидом поведінки, тим типом інституції, тим типом функціонування якоїсь суспільної системи або той різновид структури, який знаходиться у принциповому, такому, що не можливо узгодити, протиріччі зі світоглядними цінностями, загальноприйнятими в даному суспільстві» [3, с. 299; 4, с. 24].

Сьогодні суспільні патології можна визначити як «негативне суспільне явище, котре повинно відповідати наступним умовам: 1) порушення суспільних норм та цінностей; 2) деструктивність поведінки, яка вимірюється масштабом суспільного осуду; 3) часта повторюваність чи навіть масовий прояв; 4) потреба об'єднання зусиль з метою протидії і боротьби з проблемами такого виду» [5, с. 12].

Не викликає жодного сумніву, що одним з різновидів суспільних патологій можна вважати такий вид злочину як вимагання. З-поміж представників сучасної польської юридичної науки різні аспекти цього злочину досліджували такі вчені, як А. Щверчевська-Гащоровська, В. Геціяк, М. Домбровська-Кардас, П. Кардас, Р. Валус, Б. Міхальський, Й. Фірля та інші. Достатньо значним є доробок в сфері дослідження вимагання також і українських вчених, серед яких слід виділити праці М.І. Бажанова, М.Й. Коржанського, П.С. Дагеля, В.М. Куца, П.С. Матишевського, В.П. Смельянова, Л.О. Семикіної, В.О. Навроцького та інші. Якщо у працях польських вчених вимагання як суспільній патології приділено певну, хоча й недостатню, увагу, то в доробку українських науковців взагалі відсутні праці, присвячені характеристиці вимагання відповідно до польського законодавства.

Саме тому метою цієї статті є здійснення аналізу вимагання як різновиду соціальної патології та форми злочинного діяння, що підриває самі основи особистої безпеки громадян; характеристика мети, об'єкта цього злочину, а також способу його вчи-

нення відповідно до положень чинного в Республіці Польща закону про кримінальну відповідальність.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Вимагання – теоретичний аналіз. Систему цінностей, які захищає кримінальне право, можна охарактеризувати як об’єкт кримінально-правової охорони [6, с. 5]. Кожне діяння, що завдає шкоди суспільним благам, визначеним кримінальним законом, шкодить також суспільним відносинам, які охороняються державою за допомогою норм кримінального кодексу.

Разом з тим, А. Марек зауважує, що лише визначення загального об’єкту правової охорони є недостатнім для аналізу злочинів. На думку вченого, конкретне діяння завжди спрямоване на благо, індивідуально визначене в нормативних актах [7, с. 108]. Саме звідси з’явився поділ на родовий і безпосередній об’єкт правової охорони. Перший із них відноситься до низки норм, які охороняють аналогічні блага, об’єднані родовою ознакою. З іншої сторони, під безпосереднім предметом слід розуміти «блага, які є предметом охорони конкретної кримінально-правової норми або на які був спрямований вчинений злочин» [7, с. 109].

В ситуації вимагання об’єкт охорони, на відміну від багатьох злочинів, має подвійний характер. Подвійність об’єкту охорони в контексті вимагання полягає, перш за все, в тому, що головний об’єкт також має подвійний характер [8, с. 598]. Метою вимагання можуть бути різні аспекти, про які йтиметься далі.

*Власність як об’єкт злочинного посягання під час вчинення вимагання.* Термін власність розглядається як «збірна назва для всіх майнових прав суб’єкта (абсолютних та відносних), як цивільних, так і інших. Власність таким чином є поняттям загальним стосовно інших майнових прав» [9, с. 20]. У ст. 282 Кримінального кодексу Республіки Польща двічі повторюється термін власність, під яким слід розуміти усі типи майнових та речових прав, облігації, послуги, зобов’язання, вигоди та користі, які входять до складу майна конкретного суб’єкта [10, с. 133]. Законодавець у цій статті, перш за все, вживає конструкцію «раптове посягання на власність», яка в цій ситуації трактує посягання на власність як альтернативний спосіб вимагання на рівні з погрозою завдання шкоди здоров’ю чи життю потерпілого, далі законодавець зазначає про «розпорядження особистою чи чужою власністю», визначаючи власність не як остаточну ціль, а як ціль проміжну. Таким чином, якщо вважати, що головною метою суб’єкта злочину, який вчиняє вимагання, є отримання майнової вигоди, то остаточно його мета все одно містить в собі поняття власності [11, с. 59].

Черговим істотним аспектом, на який необхідно звернути увагу, розглядаючи вимагання, є свобода людини. Відповідно до словника польської мови термін свобода означає «можливість незалежного прийняття рішень згідно з власною волею, здійснення невимушених дій, а також особиста незалежність та свобода» [12, с. 1042].

У кримінальному праві свободу як благо, що знаходиться під охороною, можна розуміти двояко: як перебування людини в цьому місці відповідно до її власної невимушеної волі, а також як спосіб цілком вільного розпорядження благами, які їй належать. Завдяки свободі людина є вільною від різних наказів, тиску чи страху, залякування і насильства [13, с. 163]. Відповідно до змісту ст. 282 Кримінального кодексу Республіки Польща виконавець, викликаючи страх і поboювання у іншої людини, прокладає собі дорогу до того, щоб досягти своєї

мети, яка полягає в отриманні майнової вигоди шляхом примушення потерпілого до не вигідного розпорядження своєю чи чужою власністю або припинення господарської діяльності.

Примушення особи до того, щоб вона наперекір своїй волі розпоряджалася власністю на користь виконавця, без сумнівів, є посяганням на свободу людини [14, с. 47]. В науковій літературі додатково зазначається, що посягання на свободу людини в контексті вимагання також може полягати в прийнятті цілком вільного рішення щодо розпорядження власністю стосовно особи, на користь якої таке розпорядження має здійснюватися [11, с. 103].

*Насильство як спосіб діяння суб’єкта вимагання.* «Насильство – це фізичний вплив на особу, жертву вимагання, який унеможливує чи долає опір жертви, і повинен або не допустити появу її вільного рішення чи реалізацію цього рішення, або шляхом тиску на мотиваційні процеси жертви, спрямувати її рішення в бажаному для себе напрямку» [15, с. 65]. Разом з тим, насильство є активною поведінкою людини. У випадку застосування насильства найважливіше значення відіграє не характер фізичної сили, який було застосовано, а ставлення до цієї сили особи, щодо якої було застосовано цю силу. Важливим аспектом в цьому контексті є також те, що виконавець, використовуючи свої переваги, несподіваність чи жорстокість, перевищує сили жертви [16, с. 21].

При цьому можна виокремити два способи фізичного впливу на жертву: примус компульсивний та примус абсолютний. Критерієм для такого розмежування є етап прийняття рішення жертвою. Компульсивний примус (*via compulsiva*) передбачає, що виконавець злочину повною мірою використовує свободу жертви щодо прийняття рішення і, застосовуючи силу, примушує жертву до формування рішення, що відповідає волі виконавця. У випадку абсолютного примусу (*via absoluta*) виконавець злочину унеможливує прийняття жертвою будь-яких рішень [15, с. 80].

Під час вимагання може мати місце як примус компульсивний, так і примус абсолютний. При цьому їх реалізація відбувається у двох випадках. По-перше, в той момент, коли на потерпілого спрямовано вплив у вигляді застосування фізичного насильства, наприклад, тортури, побиття, що має наслідком прийняття потерпілим рішення, яке в повній мірі задовольняє злочинця – *via compulsiva*. По-друге, коли злочинець, застосовуючи фізичну силу, безпосередньо впливає на потерпілого, унеможливаючи вчинення ним будь-яких дій [11, с. 123]. Разом з тим, на думку В. Чешляка абсолютним примусом також можна вважати знищення, пошкодження технічного устаткування певного підприємства, що має на меті унеможливлення подальшого виробництва або також викрадення власника зазначеного підприємства для того, щоб він не міг взяти участь в конкретному процесі, наприклад, тендері чи конкурсі [11, с. 123].

Слід зауважити, що відповідно до ст. 282 Кримінального кодексу Республіки Польща з метою впливу на потерпілого насильство може бути застосоване як щодо особи – безпосереднє насильство, так і щодо предметів – насильство опосередковане [18, с. 108].

*Погроза як спосіб діяння злочинця.* Погроза, що є частиною вимагання, відповідно до ст. 190 Кримінального кодексу Республіки Польща називається караною погрозою. В свою чергу, під нею слід розуміти таку погрозу, яка викликає у потерпілого обґрунтований страх, що вона може бути реалізована.

Відсилаючи до розуміння погрози, закріпленої в ст. 190 Кримінального кодексу Республіки Польща, законодавець передбачив також у ст. 115 цього кодексу, поняття безпечної погрози. Зокрема, у статті міститься деталізація погрози вчинення злочину чи розголошення інформації, яка принижує гідність потерпілого чи його близьких родичів. У словнику сучасної польської мови вказано, що погроза є обіцянкою чогось злого, невідданого, небезпечного чи неприємного, що має на меті залякування іншої особи [19, с. 97].

У контексті вимагання погроза є основним інструментом моделювання психіки особи, яка є безпосереднім потерпілим від цього злочину. В свою чергу, погроза містить своєрідний різновид повідомлення, за допомогою якого відбувається передавання інформації про небезпеку, яка загрожує особі. При цьому зазначена небезпека є не результатом «хворобливої» уяви чи певної інтерпретації фактів, а висновками, що базуються на сприйнятті потерпілим діянь виконавця злочину.

В науковому середовищі поширеною є позиція, відповідно до якої існує три стадії, через які проходить жертва у сприйнятті погрози. Першою стадією є отримання сигналу погрози. Власне тоді жертва починає розуміти усю небезпеку ситуації. Ця ситуація в підсумку призводить до появи чуттєвої реакції, що знаменує другу стадію. Під час останньої стадії відбувається вибір жертвою способу поведінки. Саме тоді вона усвідомлює масштаб проблеми і серйозність усієї ситуації в цілому [16, с. 45–47]. Погрози зі сторони злочинця, а також реакція на цю ситуацію жертви своєрідним чином корелюють між собою. Більш того, як правило, погрози попередньо добре обмірковуються злочинцем, оскільки від того, чим він погрожує жертві, залежить ефект, який він бажає досягти. В. Чешляк вважає, що в ситуації вчинення вимагання «реалізація запланованого злочинцем порушення визначеного блага повинна викликати у жертви більше страждань, ніж виконання нею самого бажання злочинця» [11, с. 124].

Погроза під час вимагання може бути спрямована безпосередньо на тілесну свободу людини. Разом з тим її головною метою є таке обмеження свободи жертви, щоб вона приймала рішення згідно з бажаннями та намірами злочинця. Передусім, така поведінка жертви є результатом її страху, викликаного діями злочинця. У зв'язку з цим погроза повинна так впливати на психіку жертви, щоб вона без жодних вагань приймала рішення на користь злочинця, не залучаючи до цього процесу інших осіб, особливо представників правоохоронних органів.

Безпосередньою функцією погрози при вимаганні як засобу примусу є використання здатності особи, щодо якої спрямована ця погроза, до свідомого визначення своєї свободи і нав'язування їй мотивів поведінки, корисних для злочинця.

Під погрозою заповідання шкоди майну, про що йдеться в ст. 211 Кримінального кодексу Республіки Польща, необхідно розуміти обіцянку – у випадку невиконання бажання – заповідати шкоду майну за допомогою швидкого та інтенсивного насильства, яке повинно призвести до знищення, пошкодження майна чи позбавлення володіння ним [14, с. 52–53].

*Способи вчинення вимагання.* Способи вчинення вимагання можна поділити на два основних види: анонімне і безпосереднє.

Анонімне вимагання є, перш за все, таким вимаганням, під час якого злочинець вимагає викупу. Інформація про бажання злочинця передається за допомогою пошти чи теле-

фону. Характерною рисою цього вимагання є наявність такої погрози, яка здатна примусити жертву виконати бажання без залучення поліції чи інших правоохоронних органів. У таких випадках повідомлення створюються найчастіше за допомогою комп'ютерів чи інших засобів. Часом літери повідомлення можуть вирізатися з газет. Автори таких повідомлень іноді використовують й інші письмові знаряддя чи вдаються до зміни почерку. Більшість повідомлень такого типу мають подібну структуру, а саме складаються з вимоги, погрози, місця і способу передавання викупу.

Часом злочинці підписуються, дописують якісь псевдоніми, план тощо. У випадку телефонних розмов все відбувається за подібною схемою, а інформація для передавання є така сама як і у випадку письмових повідомлень. Найчастіше місця, які вибирають злочинці для передавання викупу, є загальнодоступними. Ці місця здебільшого є такими, що їх можна легко знайти та за ними легко спостерігати. Як правило, такими місцями є парки, різноманітні площі, майданчики біля пам'ятників або також дитячі майданчики чи навіть кладовища. Окрім цього можуть використовуватися зупинки транспорту, спортивні об'єкти, каплиці або заклади харчування. У більшості випадків для злочинців ці місця є добре відомими, а тому вони з легкістю можуть контролювати усі дії жертви.

Другим способом є безпосередній примус. Як свідчить практика, цей спосіб використовується значно рідше. Передусім, це можна пояснити тим, що в такій ситуації вимагається безпосередній контакт злочинця та жертви. Дуже часто зазначений спосіб використовують неповнолітні. Злочинець безпосередньо впливає на жертву і вимагає відразу чи в найближчий час віддати гроші чи інші предмети, які представляють цінність для злочинця. Найчастіше це предмети, за які можна придбати алкоголь чи інші подібні речі. Під час конфронтації із жертвою злочинець погрожує застосуванням сили, фізичним скаліченням чи навіть смертю. Такий вид вимагання, як правило, має місце в районі шкіл, продуктових магазинів чи зупинок громадського транспорту. Іноді до цього виду вимагання можуть вдаватися і дорослі, хоча така ситуація є, скоріше, винятком, ніж правилом, і стосується переважно організованих злочинних груп та їх діяльності [20, с. 52–53].

*Мета вимагання.* Метою вимагання є, передусім, отримання майнової вигоди. Основними засобами, які використовують злочинці в цьому випадку, є, перш за все, погрози чи в якості альтернативи фізичне насильство. В результаті злочинець досягає своєї мети, якою є або матеріальна вигода, або припинення господарської діяльності. Також результатом вимагання є розпорядження майном.

Саме поняття розпорядження майном є досить широким. Означає воно, передусім, будь-які дії, що мають на меті визначення долі майна. При цьому під час вимагання розпорядження завжди є невідданним для потерпілого.

Іноді трапляється, що метою вимагання є бажання припинення особою її господарської діяльності. Саме з такою метою злочинець використовує погрози і чекає, що особа добровільно припинить таку діяльність повністю чи на певний час, наприклад, до моменту виграшу коштовного контракту чи тендеру злочинцем.

**Висновки.** Вимагання є небезпечною соціальною патологією, яка має дуже широке значення і може охоплювати багато сфер. Іноді здається, що вимагання є справою,

в першу чергу, організованих злочинних груп, проте, як свідчить практика, з цим явищем дуже часто можна зустрітися в повсякденному житті.

У польських судах розглядається багато справ щодо вимагання грошових коштів чи припинення господарської діяльності. Під час вимагання жертви завжди знаходяться під наглядом злочинця, який добре знає, яким чином вплинути на жертву, щоб вона не повідомила про факт погрози поліції чи іншій уповноваженій інституції. При цьому, так чи інакше, об'єктом злочинного посягання при вимаганні є власність; як правило, воно вчиняється шляхом застосування насильства чи з погрозою його застосування, а головною метою злочинця, в першу чергу, є отримання майнової вигоди.

#### *Література:*

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс] // Dziennik Ustaw. 1997. Nr. 78. Poz. 483. Режим доступу: <http://www.isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>.
2. Borowski M., Kłowska E. Alkoholizm jako rodzaj patologii społecznej. Płock: Wydawnictwo Naukowe NOVUM, 2010. 191 s.
3. Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa: Wydawnictwo: X, 2007. 490 s.
4. Podgórecki A., Pedagogika życia społecznego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 1969. 402 s.
5. Pospiszyl I., Patologie społeczne. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2008. 355 s.
6. Andrejew I., Rozpoznanie znamion przestępstwa. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 1968. 159 s.
7. Marek A., Prawo karne. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. 2011. 680 s.
8. Królikowski M., Zawłocki R. (red.) Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 222–316. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. 2013. 961 s.
9. Bednarek M., Mienie. Komentarz do art. 44–55 Kodeksu cywilnego. Kraków: Wolters Kluwer. 1997. 237 s.
10. Dąbrowska-Kardas M., Kardas P. Przestępstwa przeciwko mieniu. Kraków: Wolters Kluwer. 1999. 318 s.
11. Cieślak W., Wymuszenie rozbójnicze. Kraków: Wolters Kluwer. 2000. 365 s.
12. Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, T. 4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2003. 1075 s.
13. Zawłocki R., System prawa karnego. T-9. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. 2015. 908 s.
14. Świerczewska-Gąsiorowska A., Prawnokarne i kryminologiczne aspekty wymuszeń rozbójniczych. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie. 2015. 240 s.
15. Hanausek T., Przemoc jako forma działania przestępczego. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1966. 133 s.
16. Daszkiewicz-Paluszyńska K., Groźba w polskim prawie karnym. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. 1958. 255 s.
17. Hanausek T., Przemoc jako forma działania przestępczego. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1966. 133 s.
18. Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363. red. A. Zoll. Kraków: ZAKAMYCZE. 2006. 1408 s.
19. Zgólkowa A., Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny. Poznań: KURPISZ. 1997. 461 s.
20. Wałuś R., Firla J., Przestępstwa rozbójnicze. Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach. 2003. 105 s.

#### **Pachnik K. Extortion as a kind of social pathology in Polish criminal law**

**Summary.** The article analyzes extortion as one of the types of social pathologies. Based on the analysis of the works of representatives of the Polish legal science, an attempt is made to characterize the object of criminal law protection during extortion, the purpose of extortion, as well as the ways of its commission. In particular, the author claims that in the case of extortion, the object of protection is of binary nature. At the same time, property is the main object of criminal infringement, and hence the main object of legal protection.

Among the methods of extortion in accordance with the legislation on criminal liability of the Republic of Poland, the author primarily identifies violence, which should be understood as the impact on the person, the victim of extortion, which makes it impossible or overcomes the resistance of the victim, and should either prevent the appearance of its free decision or the implementation of this decision, or by pressure on the motivational processes of the victim, to direct his/her decision in the desired direction. The second method of committing the extortion is the threat under which we should understand the promise – in the event of failure of desire to harm the property by means of rapid and intense violence, which must lead to the destruction, damage or deprivation of possession.

Also, the author proposes to distinguish between all the methods of committing extortion on an anonymous and immediate. Anonymous is an extortion, during which, first of all, the offender demands ransom, and transmits information about his demands by mail, phone or other non-contact means. As a rule, during the direct method a direct contact between the offender and the victim is required. Regarding the purpose of extortion, according to the author, it is primarily concerns the obtaining of material property benefits.

**Key words:** extortion, social pathology, Republic of Poland, property, violence, threat, coercion.